

Viljan att bidra till resurser för barnomsorg

Motiv att bidra

Som löntagare skall man bidra med skatt. Antag att detta bidrag skulle vara frivilligt. Den enskilde löntagaren, tillsammans med alla andra löntagare, ställs då inför valet att bidra eller att avstå från att bidra. Oavsett vad andra gör lönar det sig för den enskilde att inte bidra, eftersom ett tillskott från en enskild individ inte är avgörande. Om tillräckligt många andra bidrar, skapas ändå de resurser som behövs i samhället. Dessa resurser kan den enskilde nyttja utan att själv ha bidragit. Om den enskilde bidrar, men inte tillräckligt många andra gör detsamma, kommer resurser dock ej till stånd trots det enskilda bidraget.

Beslut om frivilliga bidrag till allmännyttan är en variant av vad Dawes (1980) kallar sociala dilemman. En annan variant är resursdilemman, där individer har fri tillgång till en gemensam resurs. Ett antagande bakom skatteexemplet ovan är att människor är egennyttiga. Ombuds de att bidra till en gemensam resurs, eller har möjlighet att ta från en gemensam resurs, försöker de minimera sitt bidrag, alternativt maximera sitt uttag. Motivet är girighet. Girighet är dock inte det enda som antas vägleda beslut i sociala dilemman. Man är också mån om effektivitet och rättvisa (Samuelson m. fl. 1986). Effektivitet kan innebära att bidrag ges för att inte riskera att en given kvalitet försämras, exempelvis inom sjukvården. Att avstå från fiske om fisken är på väg att försvinna är också exempel på ett effektivt nyttjande. Vad som skall räknas som ett rättvist bidrag kan variera från situation till annan. Sociala normer är ofta vägledande, exempelvis att man skall bidra efter förmåga. Vad gäller uttag är en vanlig rättvisenorm att dela lika.

Vi vill poängtera att motiven skiljer sig åt med avseende på grad av egennyttan. Girighet tycks vara ett renodlat egennyttigt motiv. Även effektivitet har drag av egennyttan. Men eftersom andras väl och ve kan främjas av att individen försöker maximera sitt eget utfall,

kan egennyttan och allmännyttan sammanfalla. Rättvisa är det motiv som har minst drag av egennyttan. Samtidigt kan sannolikheten för att motiven aktiveras relateras till tidsperspektiv. Här är det effektivitet som avviker från de andra två. Rättvisa och girighet kan aktualiseras utan att konsekvenser i framtiden beaktas. Att ta hänsyn till effektivitet implicerar däremot att handlingen har konsekvenser skjutna på framtiden.

Det är alltså samspelet mellan dessa tre motiv som antas avgöra individens agerande. Även om var och en strävar efter att få ut så mycket som möjligt, sker det med hänsyn till effektivitet och rättvisa (Wilke 1991). Skattebidrag är nu inte frivilliga. Detta kan tolkas så att det inte går att förlita sig till individens "fria rätt att sig själv beskatta". Men även om frivilligheten begränsas, finns det utrymme för större eller mindre grad av villighet att bidra till allmänna resurser. Ett viktigt antagande är att denna inställning påverkas av överensstämmelsen mellan uppfattningen om hur resurser för social service bör fördelas, och hur de faktiskt fördelas. I den mån den förda politiken inom kommun och landsting svarar mot vad medborgare uppfattar som en rättvis fördelningsspolitik inom olika sektorer, och att medborgarna även har klart för sig att så är fallet, antas viljan att bidra påverkas i positiv riktning.

Inställningen till att bidra kan också bero av individuella förutsättningar såsom inkomst och i vad mån man själv nyttjar en given service. Så länge medborgare är överens om hur individuella förutsättningar skall inverka på bidragens storlek, underlättas möjligheten att få acceptans för politiken. Men om olika grupper inom kommun och landsting har skilda rättvisepuffattningar om skyldigheten att bidra, kan inställningen till att bidra påverkas i negativ riktning.

I det följande kommer vi huvudsakligen att anknyta till rättvisemotivet. Först görs en kort genomgång av aktuell forskning. Efter det att resultaten från pågående egen forskning presenterats, diskuteras implikationer för hur politiken bör utformas för att öka villigheten att bidra till allmän välfärd.

Faktorer som påverkar fördelning

Människor kan ha olika uppfattningar om vad som är en rättvis fördelning av en gemensam resurs. För somliga är jämlikhet att föredra, dvs att alla får lika mycket. Andra föredrar att resursen fördelas efter insats; jämvikt. Uppfattningen om vad som är en rättvis fördelning kan även variera med typ av resurs. En och samma individ kan exempelvis tycka att det är rättvist att de som är i störst behov av sjukvård också får mest av vårdresurserna, samtidigt som elever i samma årsgrupp skall få lika mycket av resurserna för utbildning. Enligt Deutsch (1975) kan dessa skillnader i rättvisuppfattning relateras till vilka mål man vill uppnå. Står produktion och effektivitet i fokus föredras jämvikt som fördelningsprincip. Är man mer mån om goda sociala relationer väljs jämlikhet. Slutligen antas behov vara den mest önskvärda principen när personlig utveckling och välbefinnande skall främjas.

Viljan att bidra till en allmän resurs antas alltså vara relaterad till hur rättvist resursen fördelas. Tycker man exempelvis att alla bör få lika mycket men uppfattar att några gynnas, skall viljan att bidra vara lägre än om alla tros få lika mycket. Viljan att bidra kan även variera med principen för storleken på bidraget. Skall exempelvis alla bidra lika mycket, eller finns det faktorer som gör att storleken på bidraget bör differentieras? I experimentella studier har påvisats att om alla har lika stora tillgångar är lika insats den princip som föredras (Rapoport m. fl. 1992; Rutte, Wilke & Messick 1987). Detta tycks också vara fallet om man inte har kännedom om andras välstånd eller vilken nytta de har av resursen (Van Dijk & Grodzka 1992). Jämlikhet tycks vara en naturlig princip att tillämpa (Allison & Messick 1990). Om man däremot känner till att personer har olika stora tillgångar föredras jämvikt (Messick & Schell 1992; Wilke m. fl. 1986).

Det har även visat sig att personer med större tillgångar, alternativt att de vet att de kommer att få ut mer av resursen, också bidrar mer (Rapoport 1988; Rapoport & Suleiman 1993; Wit, Wilke & Oppewal 1992). Man ger vidare mer av en gemensam resurs till någon som är i stör-

re behov, oavsett om denne är vän eller oberoende, eller om behovet uppkommit av inre eller yttre orsaker (Lamm & Schwinger 1980; 1983; Schwinger & Lamm 1981).

En annan faktor som kan påverka bidragsviljan är osäkerhet kring hur andra kommer att agera (Dawes 1980). En tillit till att andra ställer upp är också viktig för att öka bidragsviljan. Denna tillit är i sin tur avhängig om man identifierar sig med andra potentiella bidragsgivare eller ej. Känner man solidaritet med gruppen, stärks känslan för rättvisa och viljan att bistå andra i gruppen (Tyler & Dawes 1993).

En sista faktor vi vill betona inledningsvis är individers sociala värdeorientering. Social värdeorientering kan definieras som en preferens för en viss fördelning av resurser mellan en själv och andra. Vissa personer föredrar att resurser skall fördelas så att alla får så mycket som möjligt; en samarbetsinriktad värdeorientering. Andra strävar efter att maximera vad de själva kan få. Denna värdeorientering kallas individualistisk. Personer med den förstnämnda värdeorienteringen samarbetar i större utsträckning i sociala dilemman än personer med en individualistisk värdeorientering (Allison & Messick 1990; Van Lange & Liebrand 1989).

Empiriska studier

En viktig fråga är om experimentella resultat kan generaliseras till vardagslivet, där tillgångar är ojämlikt fördelade och där nyttan av resursen varierar. En av oss genomförd studie av rättvisuppfattningar om hur medel för kommunal daghemsverksamhet fördelas i den egna hemkommunen och viljan att bidra till verksamheten belyser frågan. Parallellt med denna enkätstudie har vi gjort experimentella studier för att fastställa samband och utvidga frågeställningen om betydelsen av rättvisuppfattning för bidragsviljan. Delar av resultaten från dessa studier redovisas också nedan.¹

Frågeformulär

Ett frågeformulär om kommunal barnomsorg skickades hösten 1993 till 2.784 hushåll med åtminstone ett barn som ej börjat skolan. Hushållen var slumpmässigt utvalda från fem kommuner av varierande storlek; från sextusen till drygt 400.000 invånare. I den största kommunen drogs stickprovet i centrala staden. Svartsprocenten var drygt 66%, varav 62% kvinnor. Medelåldern var 35 år och 22% av hushållen hade en genomsnittlig disponibel månadsinkomst över 20.000:-.

Frågan om hur resurser för barnomsorg bör fördelas utgjordes av tre påståenden, ett för respektive princip jämlikhet, behov och jämvikt: "Alla barn skall få lika bra omsorg", "Yngre barn med större behov skall få bättre omsorg än andra barn" respektive "Barn vars föräldrar betalar mer skall få bättre omsorg än barn vars föräldrar betalar mindre". Vad gäller hur man trodde att resurserna fördelades i kommunen presenterades samma påståenden men "skall få" ersattes med "får". Respektive påstående för de två frågorna bedömdes på en femgradig skala med ändpunkterna "Bör aldrig tillämpas/Tillämpas aldrig" respektive "Bör alltid tillämpas/Tillämpas alltid".

Viljan att bidra fångades upp med följande påståenden: "Jag är beredd att betala för barnomsorgen även om mitt/mina barn inte nyttjar den" (kollektiv betalning); "Jag är bara beredd att betala för den barnomsorg mitt/mina barn nyttjar" (avgift); "Alla skall vara med och betala för barnomsorgen, men jag är beredd att betala mer om mitt/mina barn nyttjar den", (kombinerad kollektiv och avgift). Svartskalan varierade från "Nej, absolut inte" till "Ja, absolut" med fem skalsteg.

Vidare innehöll enkäten ett stort antal andra frågor.² Förutom bakgrundsfrågor om svarspersonens kön, ålder, inkomst, preferens för politiskt parti, grad av nyttjande av och betalning för barnomsorg, ingick frågor om kvaliteten och effektiviteten i barnomsorgen, vilka är relevanta här.

Rättviseuppfattning. Omkring 95 % av svarspersonerna var positiva till jämlikhet som fördelningsprincip, bara 2 % var negativa. Svarts-

mönstret för jämvikt var det omvända, dvs kvaliteten på barnomsorgen skall inte vara beroende av hur mycket man betalar. Inställningen till att ta hänsyn till behov var blandad med ungefär lika många för som emot.

Totalt sett var det ganska god överensstämmelse mellan svarspersonerna avseende rättviseuppfattning. Några skillnader bör dock påpekas. Således bedömde svarspersoner med en politisk preferens för socialdemokraterna jämlikhetsprincipen som mer och jämviktsprincipen som mindre rättvis än de som var indifferent. Anhängare till folkpartiet tyckte att behovsprincipen var mer rättvis, medan moderater ansåg att jämlikhet var mindre rättvis, än vad andra partiförespråkare tyckte.

Vidare var de med högre disponibel inkomst mer negativt inställda till behovsprincipen än de med lägre inkomst. En högre grad av nyttjande var parat med en positiv inställning till jämlik fördelning. Slutligen fanns en könsskillnad såtillvida att kvinnor bedömde jämlikhetsprincipen som mer rättvis än vad män gjorde, medan män bedömde behovsprincipen som mer rättvis.

Vilja att betala. Först redogörs för den sammantagna betalningsviljan, utan hänsyn tagen till på vilket sätt betalning sker. Därefter redogörs för betalningsviljan för de tre betalningssätten kollektivt, avgift och en kombination av dessa.

Föräldrarna tyckte att det fanns en skillnad mellan hur resurserna bör fördelas och hur de trodde att resurserna faktiskt fördelades. Denna skillnad hade dock ringa inflytande på viljan att bidra. Undantaget gällde behovsprincipen. Tycker man att kommunens förda politik avviker från vad som uppfattas som en rättvis fördelning enligt behov, är man också mindre benägen att bidra. Samma effekt kan naturligtvis uppträda för de två andra fördelningsprinciperna, men då krävs troligen en större faktisk skillnad än vad man uppfattar föreligger i dagsläget.

Som väntat ökade betalningsviljan med disponibel inkomst och med hur mycket man nyttjade barnomsorgen. Något förvånande var betalningsviljan lägre i mindre än i större kom-

muner. Vi trodde att solidariteten med kollektivet skulle vara större i de mindre kommunerna. Det fanns också ett samband med partipreferens. Anhängare av miljöpartiet, vänsterpartiet och folkpartiet uppvisade större betalningsvilja, medan betalningsviljan var lägre hos moderater. Värt att notera är att hur nöjd man var med barnomsorgen, eller hur effektiv den ansågs vara, hade ingen betydelse för viljan att bidra.

Det betalningssätt som familjerna var mest positiva till var avgift. En majoritet (69 %) var positiva till att bara betala för den barnomsorg egna barn nyttjade. Ganska många var även positiva till att betala en avgift i kombination med kollektiv betalning (58 %). Att betala även om egna barn ej nyttjade barnomsorgen var minst populärt och stöddes bara av 38 %.

Vad bidrog till att man föredrog det ena eller de andra betalningssätten? En faktor var partitillhörighet. Moderater och anhängare av KDS var mer positiva till avgift och mindre positiva till kollektiv betalning än övriga partianhängare. Vänster-, miljö- och folkpartister var mer positiva till kollektiv betalning och mindre positiva till avgiftsbetalning än övriga partisympatisörer. En andra faktor var disponibel inkomst. Ju högre inkomst, desto högre betalningsvilja via kollektiv betalning och desto lägre för avgift. Samma mönster gällde för grad av nyttjande. Ju mer man nyttjade barnomsorgen, desto positivare var man till kollektiv betalning samtidigt som man var mer negativ till betalning via avgift.

Experiment

Vi har även genomfört experiment. I dessa har studenter fått föreställa sig att de i en framtid är gifta. Andra faktorer har varierats. Ibland har instruktionen varit att man bor i en större stad, ibland i en mindre kommun. Behovet av barnomsorg har också varierats från stort behov via mindre behov till inget behov. I vissa fall har den tänkta disponibla inkomsten varit över, i andra under medelinkomsten i kommunen. I samtliga fall har bedömningar av jämlikhet, jämvikt och behov som fördelningsprincip av resurser till barnomsorgen samt av betalningsvilja ingått. Avsikten har

varit att studera om rättviseuppfattning och betalningsvilja skiljer sig åt för olika kombinationer av kommunstorlek, inkomst och behov av barnomsorg. I två studier har vi även inkluderat social värdeorientering. I en studie varierades vidare andelen hushåll i kommunen som frivilligt skulle behöva bidra med en extra avgift om 200:- för att kvaliteten inom den kommunala barnomsorgen skulle kunna bevaras intakt.

Rättviseuppfattning. Resultaten replikerade de från enkäten. Jämlikhet är genomgående den princip som upplevs som mest rättvis, följd av behov och med ringa stöd för jämvikt. Dessa bedömningar påverkas inte av variation i inkomst, kommunstorlek, eller behov av barnomsorg. Däremot finns det en samstämmighet kring att de som tjänar mer, och de som har större behov av barnomsorg, också skall betala mer. Detta återspeglas i betalningsviljan. De som faktiskt tjänade mer respektive de som nyttjade barnomsorgen i större utsträckning var också villiga att betala mer.

Vilja att betala. När den disponibla inkomsten var över genomsnittet i kommunen var också viljan att bidra större än när inkomsten låg under genomsnittet. Bidragsviljan ökade med behovet av barnomsorg. Betalningsviljan var också högre när resurserna fördelades enligt jämlikhet och behov än när de fördelades efter hur mycket man betalade för barnomsorgen. Kommunstorlek hade en mindre inverkan på viljan att bidra. Här var dock bidragsviljan större för små än för större kommuner.

Individuella skillnader i social värdeorientering avspeglades ej i skillnader i rättvisebedömning. Man skulle ju kunna anta att en mer individualistisk värdeorientering var parad med en starkare preferens för jämvikt, men så var alltså inte fallet. Däremot fanns det tydliga skillnader i viljan att bidra. Ju mer man såg till gemensamma konsekvenser i en fördelnings-situation, desto större var bidragsviljan. Girighet är ett starkare motiv hos de med en mer individualistisk värdeorientering.

Viljan att bidra varierade även med andelen hushåll som frivilligt behövde bidra för att bi-

behålla kvaliteten i omsorgen. Ju fler som behövdes, desto fler var villiga att själva bidra. Man är alltså mån om att upprätthålla effektiviteten i barnomsorgen. Detta innebär inte att tillräckligt många alltid bidrar så att kvaliteten kan behållas intakt, bara att fler känner sig manade. Det fanns även ett samband mellan egen vilja att bidra och tron att andra bidrar. Girighet är inte ett enskilda vägledande motiv. Snarare bidrar människor om de tror att andra gör detsamma, alternativt tror att andra kommer att bidra om de själva gör det. Indirekt stöd för den senare tolkningen finns. När man själv var i stort behov av barnomsorg var tilltron till andras bidrag större än om man inte hade något eget intresse av barnomsorgen.

När jämvikt innebär rättvisa

Genomgående resultat för samtliga hittills redovisade studier har varit att lika fördelning av resurser är den princip som anses mest rättvis. Lika klart är att fördelning inte skall ske efter betalningsförmåga. Oavsett hur mycket man betalar skall man ha samma kvalitet på barnomsorgen. Dock kan hänsyn tas till behov. Barn med större behov kan få bättre omsorg än barn med mindre behov. Det finns också ett klart samband mellan vilken princip som råder för fördelning och hur villig man är att bidra. Bidragsviljan är högst vid jämlik fördelning och lägst när jämvikt råder.

Samtidigt kvarstår en undran kring varför jämviktsprincipen bedömdes vara så orättvis. Köper man exempelvis en produkt i affär tas det mer eller mindre för givet att högre pris skall svara mot bättre kvalitet. Vi föreslår två möjliga förklaringar. För det första fördelades den gemensamma resursen barnomsorg av kommunen. Kanske tycker folk i allmänhet att en resurs kommunen tillhandahåller skall fördelas jämlikt mellan kommuninvånarna. Om samma resurs istället tillhandahölls av privata företag skulle däremot en fördelning efter insats ses som rättvis. Detta resonemang är i linje med Lanes (1986) antaganden om skillnader i rättviseuppfattning för resurser som fördelas på marknaden respektive i det politiska systemet. I det förra fallet ses jämvikt som en rättvis

fördelningsprincip, i det senare jämlikhet och behov. Samtidigt skulle detta innebära att marknaden och politiken upplevs verka för skilda mål (Deutsch 1975). Medan kommunalt tillhandahållen service skall försöka tillgodose alla kommuninvånarens intressen på ett jämlikt sätt, gäller för service på marknaden att regler för ekonomiska transaktioner följs, exempelvis att man får den kvalitet man betalar för.

En andra möjlig förklaring är att personerna i de tidigare studierna inte uppmärksammade de kvalitetsskillnader som implicit antogs i definitionerna av de tre principerna. Vi antog därför att om skillnader mellan daghem accentuerades, skulle jämviktsprincipen ses som mer rättvis än tidigare. För att pröva om skillnaden mellan daghem i termer av kvalitet såväl som kvantitet påverkade rättviseuppfattningen av jämviktsprincipen genomfördes två nya experiment. Även i dessa har svarspersonerna fått föreställa sig att de är gifta och har barn som har plats på daghem. I experimentet där kvalitetsskillnader studerades fick en grupp samma instruktion som tidigare. En annan grupp fick en mer explicit instruktion där kvalitet definierades i termer av personaltäthet. Jämlikhetsprincipen beskrevs som att "Föräldrar betalar lika mycket oavsett om de har sina barn på ett daghem med hög eller låg personaltäthet". Ordalydelsen för jämviktsprincipen var: "Föräldrar som har sina barn på ett daghem med hög personaltäthet betalar mer än föräldrar som har sina barn på daghem med låg personaltäthet."

I experimentet där kvantitetsskillnader betonades definierades dessa i termer av antal timmar barnet är på daghemmet. Här beskrevs jämlikhetsprincipen som att "Föräldrar betalar lika mycket oavsett hur många timmar deras barn är på daghemmet" medan ordalydelsen för jämviktsprincipen var: "Föräldrar betalar i proportion till hur många timmar deras barn är på daghemmet".

Oavsett typ av instruktion fick svarspersonerna i båda experimenten ta ställning till daghem i både kommunal och privat regi. Förutom rättvisebedömningar fick personerna också ange betalningsviljan. Båda dessa bedöm-

ningar skilde sig något från de vi tidigare använde. Rättvisebedömningarna gjordes på en skala från 0 (inte alls rättvist) till 100 (mycket rättvist). I kvalitetsstudien gällde betalningsviljan hur mycket man var beredd att frivilligt och anonymt betala varje månad (mellan 0 och 1000 kr) för att kvaliteten på daghemmet, vilken var hotad, skulle behållas intakt. I kvantitetsstudien gällde betalningsviljan att behålla rådande öppettider.

Två grupper av svars personer, psykologi- och ekonomistuderande, deltog i kvalitetsstudien; alla på andra eller tredje terminen. Tidigare studier (Marwell & Ames 1981) har visat att dessa grupper skiljer sig åt avseende betalningsvilja, en skillnad som kan falla tillbaka på olikheter i bedömning av rättviseprinciper. I kvantitetsstudien deltog endast psykologistuderande från samma terminer som ovan.

Rättviseuppfattning. När inte kvalitetskillnader accentuerades bedömdes jämlikhet liksom tidigare som en mer rättvis princip än jämvikt. När däremot kvalitetskillnader tydliggjordes var resultatet det omvända. Det fanns också en skillnad mellan kommunal och privat regi. När daghemmet beskrevs som kommunalt uppfattades det som mer rättvist att servicen fördelades jämligt än efter betalning. När daghemmet var i privat regi bedömdes däremot jämvikt som en mer rättvis princip än jämlikhet. Vid-

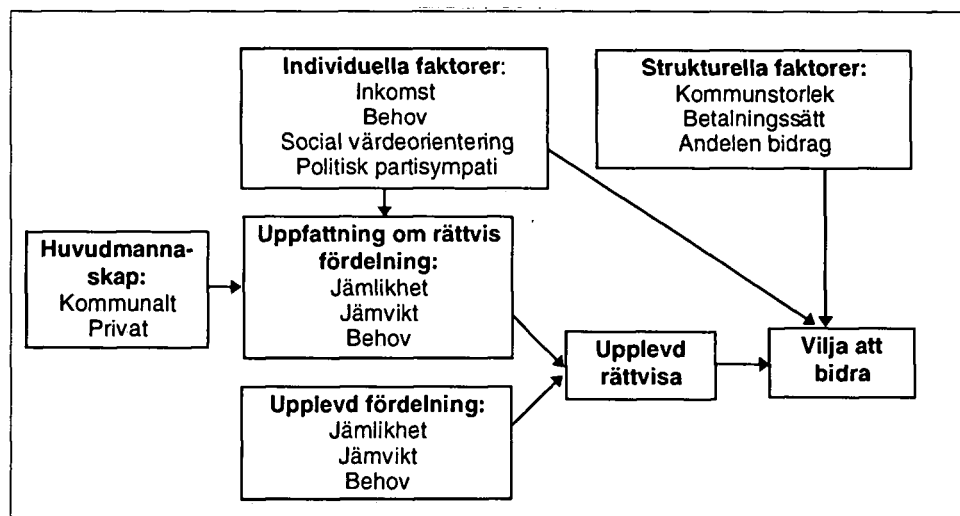
re fanns det en skillnad i rättviseuppfattning mellan studerandegrupperna när inte kvalitetskillnader betonades. Psykologistuderande bedömde då jämlikhet som mer rättvis och jämvikt som mindre rättvis än ekonomistuderande. När däremot kvalitetskillnader betonades, tyckte båda grupperna att jämviktprincipen var mer rättvis än jämlikhetsprincipen. Detta gällde oavsett huvudmannaskap.

När kvantitet betonades bedömdes jämviktprincipen som mer rättvis än jämlikhetsprincipen. Detta gällde oavsett om daghemmet var privat eller kommunalt.

Betalningsvilja. För psykologistuderande var betalningsviljan högre för kommunal än för privat service (gällde båda studierna). För ekonomistuderande fanns inte denna skillnad. I båda studierna erhöles ett positivt samband mellan rättviseuppfattning och betalningsvilja; dvs ju mer rättvis fördelningen bedömdes vara, desto större var betalningsviljan.

Sammanfattning och implikationer

Resultaten från studierna över sambanden mellan olika faktorer och hur de påverkar viljan att bidra till servicen barnomsorg sammanfattas i figur 1.

Figur 1. Faktorer som påverkar viljan att bidra till servicen barnomsorg

Vad resultaten inte visar är vilket system (offentligt eller privat) och vilka fördelningsprinciper människor föredrar. Däremot visar de att rättvisepuffattning, och därmed betalningsvilja, varierar för olika kombinationer av system och fördelningsprincip. Resultaten tyder bland annat på att människor förväntar sig att omsorg i offentlig regi skall vara lika för alla. När samma service är i privat regi accepteras marknadsprinciper. Det senare gäller även för personer som starkare bejakar jämlikhet (psykologistuderande jämfört med ekonomistuderande). Resultaten visar också att om människor får reda på att kvaliteten i den kommunala servicen varierar, vilket i sig går emot vad man förväntar sig, är det dock rättvist att bidragen varierar.

Om kommunens fördelningspolitik upplevs avvika från önskvärd princip, behöver detta dock inte innebära att bidragsviljan minskar. Undantaget är behov. När behov inte tillgodoses i den utsträckning man vill, minskar viljan att bidra. Samtidigt var det för behov som störst skillnad fanns i rättvisepuffattning. Detta kan tyda på att det råder en osäkerhet om vad som är legitima eller rättfärdiga behov, alternativt att man tycker att just mina behov inte tillgodoses. Från kommunens sida är det därför viktigt att ta reda på och klargöra vilka behov som legitimerar extra resurser.

Ett annat resultat som återkom var att hög inkomst är positivt relaterat till bidragsvilja. De med hög inkomst var även i större utsträckning beredda att betala även om egna barn ej nyttjar barnomsorgen. Även de som i större utsträckning nyttjade barnomsorgen var beredda att betala mer. Samtidigt var det bland dessa som man var mest mån om att alla skulle betala, oavsett nyttjandegrad. En möjlig tolkning är att om skatteunderlaget för barnomsorgen minskar, kommer de som nyttjar barnomsorgen att vara mindre villiga att betala. Men eftersom det bland samtliga fanns ett tydligt motstånd mot att betala för omsorg man själv ej nyttjade, finns här ett inbyggt dilemma. Det är därför viktigt att få medborgare att förstå att bidrag till allmänna resurser inte bara ges för *framtida eget nyttjande*. I fallet barnomsorg skulle få ha råd att i förväg täcka egna kostna-

der. För att barnomsorgen skall fungera effektivt, måste vi vara beredda att fördela våra bidrag över livscykel. Som våra studier visar är det viktigt att så är fallet för att inte girighet skall få människor att avstå från att bidra till allmän välfärd, när de själva inte har behov av välfärden.

Bidragsviljan varierade med social värdeorientering. Människor som är mer individualistiskt inriktade är mindre benägna att bidra. Till del kan denna ovilja begränsas av att andra ställer upp. Ju fler som ställer upp, desto svårare att bryta mot rättvisenormer om att bördor skall fördelas lika och att alla har en plikt att ställa upp. Det är därför viktigt att informera när villigheten att bidra är utbredd. Eftersom forskning kring social värdeorientering är föga omfattande (Biel & Gärling 1995) är det svårt att föreslå mer specifika lösningar. Dock är det viktigt att gruppintressen inte systematiskt gynnas eller missgynnas. Även om människor tenderar att bidra mer om de identifierar sig med en grupp som får tillgång till en resurs (Tyler & Dawes 1993), ökar samtidigt risken för konflikt mellan grupper (Insko m. fl. 1992). Upplever andra grupper att de därmed systematiskt missgynnas, kan den totala viljan att bidra minska. Ett sätt att motverka splittring mellan grupper är att de har en gemensam social identitet (se Brown 1995). Hur den skall stärkas inom kommuner, utan att det därmed blir en konflikt mellan kommuner om resurser, är en viktig fråga att försöka besvara.

Anders Biel
Daniel Eek
Tommy Gärling

Delar av denna artikel utgjorde bidrag till konferensen Kvalitet i kommuner och landsting, 17-19/10 1995, Göteborg. Forskningen har finansierats med anslag från Centrum för forskning om offentlig sektor, Göteborgs universitet.

1. För en fullständig beskrivning av de olika studierna, se Biel, Eek och Gärling 1996; Biel, Eek, och Gärling (under tryckning); Eek, Biel och Gärling 1996a; 1996b.

2. Studien ingick i en longitudinell studie om medborgares attityder till kommunal social service som genomförs av Förvaltningshögskolan vid Göteborgs universitet.

Referenser

- Allison, S.T., & Messick, D.M. (1990). Social decision heuristics in the use of shared resources. *Journal of Behavioral Decision Making*, 3, 195-204.
- Biel, A., Eek, D., & Gärling, T. (undertryckning). Distributive justice and willingness to pay for municipality child care. *Social Justice Research*.
- Biel, A., Eek, D., & Gärling, T. (1996). *Provision of community social services: The role of distributive fairness for willingness to pay*, s. 57-76 i Liebrand, W.B.G. & Messick, D.M. (red), *Frontiers in social dilemmas research*. Berlin: Springer Verlag.
- Biel, A., & Gärling, T. (1995). The role of uncertainty in resource dilemmas. *Journal of Environmental Psychology*, 15, 221-233.
- Brown, R. *Prejudice. Its social psychology*. Oxford: Blackwell.
- Dawes, R.M. (1980). Social dilemmas. *Annual Review of Psychology*, 31, 169-193.
- Dawes, R.M., McTavish, J., & Skaklee, H. (1977). Behavior, communication and assumptions about other people's behavior in a commons dilemma situation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 1-11.
- Deutsch, M. (1975) Equity, equality, and need: What determines which value will be used as the basis for distributive justice? *Journal of Social Issues*, 31, 137-149.
- Eek, D., Biel, A., & Gärling, T. (1996a). *Distributive justice and willingness to pay for municipality child care: Do results from hypothetical societies generalize? Göteborgs universitet, psykologiska institutionen. Manuskript*.
- Eek, D., Biel, A., & Gärling, T. (1996b). *When unequal distributions of benefits in asymmetric social dilemmas are perceived as fair*. Göteborgs universitet, psykologiska institutionen. Manuskript.
- Insko, C.A., Schopler, J., Kennedy, J.F., Dahl, K.R., Graetz, K.A., & Drigotas, S.M. (1992). Individual-group discontinuity from the differing perspectives of Cambell's realistic group conflict theory and Tajfel and Turner's social identity theory. *Social Psychology Quarterly*, 55, 272-291.
- Lamm, H., & Schwinger, T. (1980). Norms concerning distributive justice: Are needs taken into consideration in allocation decisions? *Social Psychology Quarterly*, 43, 425-429.
- Lamm, H., & Schwinger, T. (1983). Need consideration in allocation decisions: Is it just? *Journal of Social Psychology*, 119, 205-209.
- Lane, R.E. (1986). Market justice, political justice. *American Political Science Review*, 80, 383-402.
- Marwell, G. & Ames, R. (1981). Economists free ride, does anyone else? Experiments on provision of public goods, IV. *Journal of Public Economics*, 15, 295-310.
- Messick, D.M., & Schell, T. (1992). Evidence for an equality heuristic in social decision making. *Acta Psychologica*, 80, 311-323.
- Rapoport, A. (1988). Provision of step-level goods: Effects of inequality in resources. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 432-440.
- Rapoport, A., Budescu, D.V., Suleiman, R., & Weg, E. (1992). Social dilemmas with uniformly distributed resources, s 43-57 i W.B.G. Liebrand, D. M. Messick, & H.A.M. Wilke (red), *Social Dilemmas: Theoretical Issues and Research Findings*. Oxford: Pergamon Press.
- Rapoport, A., & Suleiman, R. (1993). Incremental contribution in step-level public goods games with asymmetric players. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 55, 171-194.
- Rutte, C.G., Wilke, H.A.M., & Messick, D. (1987). Scarcity or abundance caused by people or the environment as determinants of behavior in the resource dilemma. *Journal of Experimental Social Psychology*, 23, 208-216.
- Samuelson, C.D., Messick, D.M., Wilke, H.A.M., & Rutte, C.G. (1986). Individual restraint and structural change as a solution to social dilemmas, s 29-53 i H.A.M. Wilke et al. (red), *Experimental social dilemmas*. Frankfurt a/Main: Lang.
- Schwinger, T., & Lamm, H. (1981). Justice norms in allocation decisions: Need consideration as a function of resource adequacy for complete need satisfaction, recipients' contributions, and recipients' interpersonal attraction. *Social Behavior and Personality*, 9, 235-241.
- Tyler, T., & Dawes, R.M. (1993). Fairness in groups: Comparing the self-interest and social identity perspectives, s 87-108 i B. Mellers & J. Baron (red), *Psychological perspectives on justice: Theory and applications*. New York: Cambridge University Press.

- Van Dijk, E., & Grodzka, M. (1992). The influence of endowments asymmetry and information level on the contribution to a public step good. *Journal of Economic Psychology*, 13, 329-342.
- Van Lange, P.A.M., & Liebrand, W.B.G. (1989). On perceiving morality and potency: Social values and the effects of person perception in a give-some dilemma. *European Journal of Personality*, 3, 209-225.
- Wilke, H.A.M. (1991). Greed, efficiency and fairness in resource management situations. *European Journal of Social Psychology*, 2, 165-187.
- Wilke, H.A.M., Liebrand, W.B.G., Lotgerink, B., & Buurma, B. (1986). Equity and individual preferences in a MDG. *European Journal of Social Psychology*, 16, 131-148.
- Wit, A., Wilke, H.A.M., & Oppewal, H. (1992). Fairness in asymmetric social dilemmas, s 183-197 i W. B. G. Liebrand, D. M. Messick, & H. A. M. Wilke (red), *Social Dilemmas: Theoretical Issues and Research Findings*. Oxford: Pergamon Press.

Israeliska valet 1996 – en misslyckad valreform?

I maj 1996 gick det israeliska folket till val. Ett val som av många ansågs vara ett ödesval, där Israels framtid och fredsprocessen stod på spel. Mordet på Yizhak Rabin gjorde sig ihågkommet i fredsdemonstrationer och valta samtidigt som ett antal bussbombningar i februari och mars resulterade i att den israeliska befolkningen gick till valurnorna väl medvetna om säkerhetsproblematiken. Det israeliska valet 1996 var också ett första försök till ett nytt valsystem. Istället för att enbart rösta på ett parti, röstade nu den israeliska befolkningen på parti och premiärminister. Syftet med valreformen var att begränsa småpartiernas inflytande över den israeliska partipolitiken och regeringsbildningen.

Valreformen gav ett oväntat resultat. Valets vinnare var de religiösa småpartierna (NRP och Shas) och ett nybildat invandrarparti (Yisrael Ba'aliya). Totalt fick de 14 nya mandat. Likuds partiledare Benyamin Netanyahu (50,5%) valdes till premiärminister. Arbetarpartiets rival Shimon Peres (49,5%) stod som förlorare. Skillnaden utgjordes av cirka 30,000 röster. En koalitionsregering bildades med Likud som dominerande regeringsparti (trots att partiet fått två mandat färre än Arbetarpartiet). De övriga partierna i regeringen var Shas, NRP, United Torah Judaism (religiösa partier), Yisrael Ba'aliya och The Third

Way (ett parti med en fråga på dagordningen, att bevara Golan-höjderna). Valresultatet var för många israeler och det internationella samfundet förvånande. I Jerusalem Post (96-06-03) kunde man läsa "Rabin was murdered once again".

Följande artikel kommer kort att beröra den israeliska valkampanjen, problematisera uppkomsten och förutsättningarna för Israels första invandrarparti, samt utvärdera valresultatet i förhållande till vad man idag kan kalla en i allra högsta grad misslyckad valreform. Men först en kort beskrivning av det israeliska parti- och valsystemet och anledningen till valreformen.

Bakgrunden till valreformen

Det finns en judisk sägen som säger att om 100 judiska män befinner sig i ett rum så finns där 101 åsikter. En sägen som väl stämmer överens med det israeliska partilivet. De israeliska partierna ombildas ständigt, ingår koalitioner med varandra för att sedan strax lösas upp och gå skilda vägar. Det förekommer konflikter inom partierna som resulterar i tillfälliga utbrytargrupper som oftast försvinner efter ett val men som ibland etablerar sig på den politiska arenan som ett nytt parti.

Ett knappt trettiotal partier eller listor tenderar att ställa upp i de israeliska valen. I valet 1996 registrerades 21 partier eller listor. Då landet utgör en valkrets och ett parti endast be-